

7. Мерник А.М., Бурлаков Б.М., Кузьміна В.О. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С.42–46.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-613-6-23>

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ, ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Розвадовський Володимир Іванович

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного, міжнародного
та адміністративного права*

*Навчально-науковий Юридичний інститут Карпатського
національного університету імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна
<https://orcid.org/0009-0001-3946-2937>*

Дем'янюк Владислав Іванович

*аспірант кафедри конституційного, міжнародного
та адміністративного права*

*Навчально-науковий Юридичний інститут
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна
<https://orcid.org/0009-0008-2520-7522>*

Відповідно до вимог ст. 85 Конституції України, парламентський контроль є формою забезпечення демократичності влади. [1]. Адже парламент як носій суверенітету народу володіє широкими повноваженнями у сфері здійснення контролю за дотриманням прав і свобод громадян, і в цьому вбачаємо одну з основних передумов ефективного функціонування демократичної правової держави.

Фактично, парламентський контроль – це одн з видів державного контролю, що здійснюється Верховною Радою України та її органами з метою перевірки дотримання суб'єктами владних повноважень Конституції та законів України, зокрема й у частині дотримання прав людини, громадянина в умовах війни.

Як відомо, парламентський контроль не обмежується лише перевіркою діяльності органів виконавчої влади, а передбачає активну участь народних депутатів у захисті прав людини, громадян через інститути звернень, запитів, заслуховування звітів, контроль за діяльністю правоохоронних органів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини тощо. Так, на думку Юрія Козаря – вивчення інституту парламентського контролю є надзвичайно важливим для гарантування правомірності у сфері державного адміністрування. За переконанням науковця, ефективність цього важеля обумовлена тим, чи володіє законодавчий орган вичерпними відомостями стосовно функціонування виконавчих структур [2, с. 51–52]. За таких обставин впливає наступне, що в межах дотримання засад законності та поділу гілок влади, законодавчий орган зобов'язаний мати доступ до всієї необхідної інформації про фактичний хід роботи органу публічного управління. Отже, правовою основою такої діяльності виступають конституційні приписи та спеціальне законодавство, що регламентує роботу комітетів і тимчасових слідчих комісій українського парламенту. Особливу роль в цьому, відіграють парламентські слухання, які дозволяють публічно обговорювати проблеми прав людини, громадянина виконуючи тим самим функцію запобігати правопорушенням та захисту суспільних інтересів від їх негативних наслідків.

В контексті досліджуваної теми, намагаюся проаналізувати роботу комітетів Верховної Ради України, зокрема Комітету з питань прав людини, деокупації та реінтеграції на тимчасово окупованих територіях нашої держави. Адже, саме ці парламентські органи беруть участь у законотворчості у сфері прав людини, аналізують законопроект на відповідність міжнародним стандартам, заслуховують звіти міністерств, проводять парламентські розслідування. Комітети Верховної Ради є основними суб'єктами, що реалізують парламентський нагляд за дотриманням прав та свобод громадян. Це ще раз підкреслює, що нагляд не обмежується декларативними формулюваннями, а реалізується через конкретну діяльність парламентських структур.

Важливо відмітити, що в умовах російсько-української війни актуалізується питання парламентського контролю за дотриманням соціально-економічних прав військовослужбовців. Тому, позиція законодавчого органу держави фокусується саме на кризові явища у системі тилового забезпечення Збройних Сил України. Підтвердження цьому стало ухвалення парламентом на початку 2023 Закону № 2958-ІХ. Цим, нормативно-правовим актом закріплено мету та межі втручання: «запровадження прозорості в оборонних закупівлях (крім відомостей про закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного

призначення, що становлять державну таємницю) із забезпеченням захищеності державних замовників від воєнних загроз» [3].

Названі законодавчі зміни свідчать про спроможність інституту парламентського контролю забезпечувати баланс між інтересами національної безпеки та прозорістю використання бюджетних коштів. Встановлення вимоги щодо публічності цін виступає механізмом упередження зловживань у сфері закупівель та гарантією належного матеріального забезпечення військовослужбовців.

Важливою формою парламентського контролю є інститут депутатського звернення та запиту. За допомогою цих інструментів народні депутати можуть оперативно реагувати на порушення прав людини. Однак, відсутність відповідальності за ігнорування депутатських запитів створює атмосферу безкарності в органах влади.

Прикладом ефективності індивідуальних форм парламентського контролю є реакція правоохоронної системи на депутатське звернення щодо протиправної діяльності проросійських пропагандистів, зокрема, ексведучої Діани Панченко, яка виправдовувала російську агресію в Україні (січень 2023 р.) [4]. Фактично, силові структури всіляко зволікали в об'єктивному розслідуванні цієї справи і лише настирливість народного депутата України Ярослава Юрчишина сприяла довести цю справу у відповідність до чинного законодавства. У підсумку «Діані Панченко інкриміновано частину 2 статті 436-2 Кримінального кодексу України – обмеження волі на 5 років з можливістю конфіскації майна.

Отже, діяльність комітетів, тимчасових спеціальних та слідчих комісій Верховної Ради України набуває надзвичайної важливості у системі стримувань і противаг, особливо в сучасних умовах війни. З цього приводу на увагу заслуговує думка Юрія Козаря, який відносить ці структури до другого рівня суб'єктів парламентського нагляду, які уповноважені стежити за роботою відповідних міністерств та відомств по захисту прав людини, громадянина [2].

Однак, практична реалізація парламентського контролю часто наштовхується на системний опір інституту виконавчої влади. Показовим прикладом інституційної неспроможності є діяльність Тимчасової слідчої комісії, створеної у листопаді 2021 року щодо розслідування смерті депутата А. Полякова. Фактично, ініціатори цієї комісії вказують на бездіяльність слідчих органів, що призвело до зволікання в розгляді справи А. Полякова

Фактично не виконувався правоохоронцями той обсяг слідчих заходів, який потрібен для повного та неупередженого вивчення ситуації. Окрім того, народні обранці звернули увагу на спотворення відомостей з боку виконавчої гілки влади [5].

Це свідчить про наступне, що теоретична модель контролю, на практиці розбивається об «кругову поруку» у виконавчій владі. Фактично, маючи спеціальний статус, законодавчий орган не зміг примусити Міністерство Внутрішніх Справ до прозорості, що свідчить про необхідність посилення відповідальності посадовців за невиконання вимог парламентського контролю. Робота тимчасової слідчої комісії ВРУ з вивчення насильства з боку поліції під час протестів є лише одним із кроків, однак без системних змін довіру до парламентського нагляду відновити неможливо.

Ще однією проблемною ланкою у здійсненні парламентського контролю є непослідовність у підходах до розгляду справ про порушення прав людини та громадянина. Зокрема, рівень уваги до питань порушень прав людини часто залежить від політичної доцільності, що призводить до ігнорування окремих категорій справ. Такий вибірковий підхід, як на нас, підриває легітимність парламентського контролю та сприяє знеціненню його значення у правовій системі.

Прикладом, обмеженості парламентського контролю через політичну доцільність є ситуація навколо державного фінансування телемарафону «Єдині новини». Попри те, що профільний Комітет Верховної Ради з питань свободи слова здійснює моніторинг дотримання прав на інформацію, його критичні висновки щодо ефективності цього інструменту фактично ігноруються виконавчою владою. Так, в 2024 році голова профільного комітету Ярослав Юрчишин у публічному звіті (інтерв'ю «РБК-Україна») прямо вказав на те, що державна інформаційна політика перетворилася на механізм політичного впливу, який втрачає довіру громадян. Він зазначив: «Телемарафон – це рупор влади. Якщо падає довіра до рупора, падає довіра до того, хто цей рупор тримає»[6]

Парламентський контроль встановив, що подальше функціонування марафону у чинному форматі є нераціональним використанням бюджетних коштів, які могли б бути спрямовані на потреби війни в сучасних умовах.

Однак, виступити запобіжником і зупинити неефективну витрату коштів платників податків (захистивши їхні майнові та інформаційні права), парламентський контроль обмежився констатацією фактів, не призвів до реальних управлінських змін.

Насамкінець, хотілося б підкреслити: парламентський контроль у сфері прав людини, громадянина має великий потенціал, проте його ефективність залежить від рівня політичної волі, культури прав людини, громадянина серед парламентарів, а також наявності дієвого механізму притягнення виконавчої влади до відповідальності за порушення цих прав. Враховуючи сучасні виклики, пов'язані з війною,

тимчасовою окупацією частини території та гуманітарною кризою, парламентський контроль потребує не лише реформ, а й переосмислення своєї ролі як гаранта прав і свобод громадян.

Література:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Юрій Козар, Гаріфуллін М. В «Парламентський контроль у системі державного управління в Україні». [Елект. ресурс]. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b6086129-61a7-4e07-9997-4153f5aa4e4e/content>

3. Про внесення змін до Закону України «Про оборонні закупівлі» щодо запровадження прозорості в оборонних закупівлях: Закон України від 24.02.2023 № 2958-ІХ. Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2958-20#Text>

4. СБУ відкрила кримінальне провадження щодо ексведучої пропагандистських каналів Діани Панченко. Свідомі. 04.01.2023 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://svidomi.in.ua/page/sbu-vidkryla-kryminalne-provadhennia-shchodo-eksveduchoi-prorahandystskyykh-kanaliv-diany-panchenko>

5. Рада підтримала створення ТСК з розслідування причин загибелі Антона Полякова. Суспільне Новини. 18.11.2021. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://suspilne.media/181848-rada-pidtrimala-stvorennatsk-z-rozsliduvanna-pricin-zagibeli-nardepa-polakova/>

6. Інтерв'ю голови Комітету ВР з питань свободи слова Ярослава Юрчишина агентству «РБК-Україна»: «Ярослав Юрчишин: Нема гарантії, що інформація в Telegram не видається працівниками ФСБ» (від 01.04.2024). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.rbc.ua/rus/news/roslav-yurchishin-nema-garantiyi-shcho-informatsiya-1711900133.html>